

Χώματα Ἑλληνικά! Σ' ἔσῃς θαμμένα
τῶν πατέρων τὰ κόκκαλα χιλιάδες.
Ναὸς ἢ πατρίδα, ἀνάψτε τῆς ἓνα ἓνα
τάγιοκέρια λειτουργικά, ραγιάδες!

Ναὸς. Καὶ διώχνεις, -τὸ κοντύλι σου φραγγέλιο-
τοὺς νυστασμένους καὶ τοὺς γλωσσοκόπους
Μὰ τὸ προφητικό σου τὸ Βαγγέλιο
στῆς ἀρμονίας τὸ σκάλισες τοὺς τόπους.

8 8/20

Τοῦ τραγουδιοῦ ἢ φωνὴ στὸ κήρυγμά σου
φτερὰ παίονεϊας Νίκης πάει καὶ θάνει·
βάπτισμα νέας ζωῆς τὸ βάπτισμά σου
στοῦ δημοτικισμοῦ τὸν Ἰορδάνη.

Λευκὴ, ἄς θαλθῇ ὅπου ἔπεσες, κολώνα,
(Πῶς ἔπεσες, γραφὴ νὰ μὴν τὸ λήν...)
Λευκὴ, μὲ τῆς Πατρίδας τὴν εἰκόνα·
μόνο ἐκείνη ταιριάζει νὰ σὲ κλαίη.

βουδῆ, μαρμαρωμένη νὰ σὲ κλαίη.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Ο ΕΘΝΙΚΙΣΤΗΣ, Ο ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΟΜΕΝΟΣ

Ἐπρωτογνωρίστηκα μὲ τὸν Ἰῶνα ἓνα ἀπόγευμα τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1911, μόλις εἶχα γυρίσει ἀπὸ τῆς Γερμανίας, στὴ ἰσόγειο τῆς ὁδοῦ Ἰοφθαλίματρείδου, πού ἦταν τότε τὰ γραφεῖα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμιλοῦ κ. ἐκεῖ, κ' ἔπειτα στὰ καινούργια γραφεῖα τῆς ὁδοῦ Ντέκα ἀλλάξαμε μαζί τὶς πρώτες μᾶς σκέψεις. Ἐξῶν ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση πού μᾶς ἔβρισκε, ἦταν ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ φανερό πὼς στεκοῦμαστέ σὲ δύο διαφορετικὲς ἀτμόσφαιρες καὶ ἡ διαφορὰ αὐτὴ ἐξηγοῦταν ἀπὸ τὴ διαφορετικὴ προέλευση τοῦ καθενός. Ἐκείνος, μὲ τὴν παράδοση τῆς ἱστορικῆς οἰκογένειας, μὲ τὴ μακεδονικὴ καταγωγή, μὲ τὴ διπλωματικὴ του θέση καὶ ἰδιαιτέρα μὲ τὴν ἄμεση ἢ ἔμμεση δράση του στὸ μακεδονικὸν ἀγῶνα, ἦταν ἐθνικιστὴς, ἢ, ὅπως ἀλλιῶς θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, ἰδεολόγος ἱμπεριαλιστῆς. Εὔρισκε πὼς τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος δὲν ἦταν ἀρκετὸ γιὰ νὰ δημιουργήσῃ πολιτισμὸ, πὼς τὰ σύνορά του ἦταν πολὺ στενά καὶ μόνον ἡ ἐθνικὴ ψυχὴ μέσα στὰ πλατύτερα σύνορα τοῦ Ἑθνίου, ἐνωμένου καὶ λευτερωμένου, μπορούσε νὰ δώσει στὴ Φυλὴ τὴ δυνατότητα τῆς δημιουργίας ἑνὸς ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ, μᾶς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Ἔτσι ἡ ἀπελευθέρωση τῶν ὑπόδουλων ἀδελφῶν ἦταν γι' αὐτὸν ἀπαραίτητη γιὰ νὰ ἐξελιχτεῖ ἡ ζωτικότητά τῆς φυλῆς, κ' ἐπομένως ὁ προορισμὸς τοῦ Κράτους ἦταν ν' ἀποτελέσει ἓναν μεταβατικὸ σταθμὸ γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση. Ἡ πολιτικὴ του ἦταν ἔτσι ἀποκλειστικὰ ἐξωτερικὴ, τὰ ἐσωτερικὰ κοινωνικὰ ζητήματα τὸν ἐνδιέφεραν πολὺ λίγο, καὶ τοῦ δημοτικισμοῦ τὴν ἰδέα τὴν ὑπόταξε καὶ αὐτὴ στὴν ἐθνικιστικὴ του ἰδεολογία, γιατί τὴ δημοτικὴ γλώσσα τὴν εὔρισκε σὰν ἓνα μέσο γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς φυλῆς. Καὶ τὴν ἰδεολογία του αὐτὴ τὴν ὑπεγράψαζε μ' ἓναν ἱερὸ ἐθνουσιασμὸ, πού φώτιζε ὅλο του τὸ πρόσωπο, καὶ μέσα στοὺς πατριδοκάπηλους, πού εἶχα γνωρίσει ὡς τότε, καὶ μέσα στὴν ἀηδία πού δοκίμαζα στὶς φλυαρίες τους, πρώτη φορὰ μπόρεσα ν' ἀκούσω ἓναν δλόκληρο κόσμον ἰδεῶν, πού μὲ συγκινοῦσε, εἰν' ἀλήθεια, ὄχι πολὺ, μὰ μοῦ προκαλοῦσε τὸ σεβασμὸ καὶ στὶς ἰδέες καὶ στὸν ἄνθρωπον πού τὶς ὑπεγράψαζε μὲ ὅλη τὴν ἀγνότητα τῆς ψυχῆς του, πού τὶς εἶχε ζήσει, καὶ πού ἐκθέτοντάς τες, ἔπαιρνε τὴν

αἴγλη ἀληθινοῦ Ἑθνικοῦ κήρυκα. Κατάντικρό του ἔγω, μικροαστός, χωρὶς τὰ θάρη τῆς οικογενειακῆς παράδοσης, θγαίνοντας ἀπὸ ἐλαρχία πού τῆς συντάραζε τότε μεγάλη κοινωνικὸ πρόβλημα, προυσιμα καὶ τότε καὶ σήμερον ἀκόμα, ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια, τὸ ἀγροτικὸ, γυρίζοντας στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν πρώτη στὸν πολιτικὸν χώρα, μὲ τὴν ἐντονώτερη ἐκδήλωση τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος, καὶ, μὴ ἔχοντας ποτε ἀπασχοληθεῖ μὲ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, ἀναγνώριζα πάντα τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερῆς ἀνάπτυξης καὶ στοὺς ὑπόδουλους ἀδερφοὺς, σὰν ἀξίωση δημοκρατικῆς καὶ φιλελεύτερης ἐσωτερικῆς πολιτικῆς στὸ Κράτος πού ζούσανε, μὰ, στὸ βάθος κρατιστῆς, ἐνδιαφερόμωνα κυριώτερα γιὰ τὰ ἐσωτερικὰ κοινωνικὰ προβλήματα τοῦ ἐλεύτερου Κράτους, ἀνίκανον ἀκόμα τότε γιὰ νὰ ἔχει ἱμπεριαλιστικὴν πολιτικὴν (μὲ τὴν ἐπαρροσὴ τῆς μαρξικῆς ὀλιστικῆς ἀντίληψης τῆς ἱστορίας δὲν μπορούσα εὐκόλως νὰ καταλάβω τὸν ἐθνικισμὸ, μὴν ἰδεολογικὴ ἐντελὴς ἀντίληψη τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, ξένη πρὸς κάθε ὀλιστικὸν ὑπολογισμὸ), μὰ καὶ δὲν ἦταν ἀκόμα ἐσωτερικὰ ὄριμο, ἐνῶ ὁ ἱμπεριαλισμὸς προὑπόθετε ἑξεπίσημα τῆς ἐσωτερικῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, πού γι' αὐτὸ ζητᾶει ἐδαφικὴ ἐπέκταση, τέλος τὸ γλωσσικὸν ζήτημα τὸ καταλάβαινα σὰν ἓνα σημεῖο τοῦ ἐσωτερικοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος, γιατί μὲ τὴ δημοτικὴ δ' ἀνέβαινε τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδο τοῦ λαοῦ γιὰ νὰ μωρῶσει νὰ χειριστεῖ τὸ δημοκρατικὸν του πολιτεύμα. Ἔτσι, ἀπὸ ἀντίθετα σημεῖα ξεκινώντας, συναντούμαστε σὰν ἐφαπτόμενοι κύκλοι, στὸ δημοτικισμὸ. Μὰ ἡ συζήτηση σὲ ἀρκετὰ ἀπογεύματα μᾶς πλησίαζε κάθε μέρα πὸ πολὺ καὶ τὸ κρασί μας νερανόταν ἀπὸ λίγο - λίγο, γιατί ἀπὸ τότε ἀρχισα νὰ βλέπω μὲ διαφορετικώτερα μάτια τὸν ἑλληνικὸν ἐθνικισμὸν, ὄχι ὅπως ἐνόμιζα σὰν ἀληθινὸν ἱμπεριαλισμὸν, μὰ σὰν ἓνα ἰδιαίτερον εἶδος τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ μὲ ἰδεολογικὰ ὅλας διόλου μοτίβζ καὶ χωρὶς τὴν παραμικρότερη συμφεροντολογικὴ ἀποψη, πού μπορεῖ νὰ εἶναι συνέπεια τῆς κρατικῆς ἐπέκτασης μὰ ὄχι καὶ σκοπὸς ἐκείνων πού ζητοῦν πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὴν ἀπελευθέρωση ὑπόδουλων ἀδερφῶν καὶ τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση σὰν μέσο τῆς δημιουργίας ἐθνικῆς ζωῆς. Κ' ἐκείνος πιστεύω νὰ μοῦ ἔκανε τὴν παραχώρηση στὸ σημεῖο

ν' αναγνωρίσει σοβαρώτερον την προσπάθειαν για την εσωτερική αναδιοργάνωση της Τουρκίας, με την ελπίδα πως ίσως θα μπορούσαμε να επιτύχουμε την ελευτέρη εξέλιξη του ελληνισμού σαν ένα πρόγραμμα εσωτερικής πολιτικής στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Το Νοέμβριον του 1911 είχε ώριμασει στον κύκλο του "Ομίλου η ιδέα να δημιουργηθεί γενικό όργανο στη δημοτική, περιοδικό ή εφημερίδα, και προτιμήσαμε να δοκιμάσουμε στο «Νουμιάς», δίνοντάς του περισσότερο πολιτική παρά φιλολογική μορφή. Και άναλάβαμε οι δύο μας, σαν ταχτικά συντάχτες, να γράφουμε πολιτικό άρθρο σε κάθε φύλλο, φροντίζοντας ν' άγγαρεύουμε κάθε φορά κανέναν διμοιδατή, για να συμπληρώνεται ύλη για τις όχτώ σελίδες του «Νουμιάς». Την πρώτη μας εμφάνιση κάναμε στο φύλλο 459 του «Νουμιάς» της 11 του Δεκέμβρη 1911, εκείνος με μιá σειρά άρθρων με τον τίτλο «Η θέση της Τουρκίας», που την ακολουθήσαν άλλα του άρθρα, σχετικά με το Άνατολικό ζήτημα (έλληνοβουλγαρική συνεννόηση, αρβανιτιά κτλ.), κ' έγω με μιá διδοιδιατική πολιτική επιθεώρηση και άρθρα με τον τίτλο «Φιλελεύθεροι». Στα άρθρα αυτά του "Ιδα, που άργίζουμε με τό μοτίβο: «Η Τουρκία έχει γάλια ή καημένια», ξετάζεται η έξωτερική θέση και η έσωτερική κατάσταση της Τουρκίας και σύμφωνα με τα περιστατικά της εποχής εκείνης που παρουσιάζανε τρία μεγάλα ζητήματα για την Τουρκία, το τουρκοαγγλικό (Τριπολιτίδα), το τουρκοαγγλικό (Αίγυπτο) και το τουρκοελληνικό (Κρήτη), αποδείχεται πρώτα η ανάγκη της θεληματικής παραχώρησης των έπιμαχων αυτών κοιματιών από μέρος της Τουρκίας και δίνεται ύστερα η κατεύθυνση της έσωτερικής της πολιτικής με άπάντηση των άρχων που έφάρμοσε τό κόμμα των Νεότουρκων και με περισσότερη, αν και όχι άνεπώλητη, έκτακουή του προγράμματος της φιλελεύθερης συνεννόησης. Για τις χριστιανικές φυλές, που ζουνε μέσα στην Τουρκία, δε ζητάει μόνο την ίσοπολιτεία, που θα ήθελε να έξομοιώσει και τους χριστιανούς με τους Τούρκους, με την ίσοπολιτεία έννομένη με ε θ ν ι κ ή (όχι έδαφική) α υ τ ο ν ο μ ί α, έχοντας βάση τα προνόμια του Πατριαρχείου, σαν ένδικης άοχής. «Κάθ όταν τό κάθε άτομο ιδεί χαίρι από την Τουρκία, ως είναι θέβροι οι Τούρκοι πως δε θα παρασέρνεται για τόσο εύκολα από ένδικά ιδανικά, ούτε θα γυρνεί διαζύγιο από τό Κράτος τό Τούρκικό, ούτε αυτό τό ίδιο τό άτομο, ούτε η ένδική ομάδα όπου άνήκει». Οι σοφές αυτές σκέψεις δεν ταυριάζανε στο προκρουστικό οικοδόμημα της νεοτουρκικής ιδεολογίας, κ' έτσι σε λίγα χρόνια άπάνου η Τουρκία έπαψε οδισιαστικά να ύπάρχει.

Η συνεργασία μας στο «Νουμιάς» βάσταξε ως τον Άπριλη του 1912, μ' όλα τα εμπόδια που μας παρουσιάζτηκαν στο δρόμο. Τό πιο σπουδαίο ήταν η άντιδραση των φιλολογικών κύκλων του δημοτικισμού, που τους δυσαρεστούσε η πολιτικολογία μέσα στο «Νουμιάς», γιατί τον θέλανε αν όχι καθάγια μα τουλάχιστο κυριώτερα φιλολογικό φύλλο. Η αντίδραση αυτή έφερνε πολλές δυσκολίες στο άρχικό μας σκέδιο, και άρχισαμε να σκεφτοίμαστε για κάπως ριζικότερη εμφάνιση, βγαίνοντας ολόκληρη εφημερίδα καθημερινή στη δημοτική. Μά, λογαριάζοντάς πως μιá

τέτοια έκδοση έπρεπε να περιμένει σοβαρές ζημιές στα δύο - τρία πρώτα χρόνια, έπρεπε να έξασφαλισουμε την οικονομική άνεξαρτησία, και για τούτο σκεφτήκαμε ν' άποταθούμε σ' έναν από τους μεγάλους του δημοτικισμού που ήτανε σε θέση και να κάνει σ' αυτό τό σημείο. Ύστερα από έπιανελημένες μας κουβέντες, άνάλαβα να γράψω ένα μακρό γράμμα, μα σε λίγες μέρες ηθε ή άπάντηση τόσο άπογορευτική, όσο και λυκωνική, με τούτα περίοια τά λόγια: «Η προπαγάντα πρέπει να γίνει στους διαβασμένους κι όχι στο λαό. Μήν έχοντας άλλο ύληδες, σταματήσατε και την ταχτική συνεργασία μας στο «Νουμιάς», και σε λίγους μήνες έξωτερικά γεγονότα μας έχώρισαν για κάμποσα χρόνια. Μά τό σκέδιο εκείνο της εφημερίδας στη δημοτική, που δυστυχώς είναι ακόμα σκέδιο, δεν τό είχε ξεχάσει, και καθώς μου έλεγε προχτές ένας κοινός φίλος, στο σημειωματάριο του που έγραφε τά σκέδιά του, είχε σημειωμένο σαν ένα σκοπό της ζωής του την έκδοση της εφημερίδας και τους ανθρώπους που λογαριάζε για συνεργάτες στην έκτέλεσή του. Άλλά ό άνθρωπος έσθυσε και ποιός ξέρει αν τό σκέδιο εκείνο θα βρει γρήγορα τους φανατικούς θιασώτες για να τό βάλλουν μπροστά.

Με λιγοστές στα διάμεσα χρόνια συνάντησες ξαναρχίσαμε πάλι φρέτος την πνευματική επικοινωνία άπ' άφορμή την ίδρυση μιás επιστημονικής εταιρίας για πολιτικές μελέτες, που εκείνος πρωτασκέφτηκε και με ζήτησε να συνεργαστούμε. Στο συμβούλιο της εταιρίας που βλέπομαστε έκτοτε ταχτικά, διαφιστώθηκε ένα ξεχώρισμα από τέσσερα μέλη, που χωρίς καμιά προσυνεννόηση βρισκότουσαν πάντα σχεδόν σύμφωνα στην κατεύθυνση της εταιρίας και στις περισσότερες γενικότερες σκέψεις. Κ' εκεί μέσα, μ' όλη την ένταση της πολιτικής αντίθεσης προς την Κυβέρνηση, άκούστηκε η φωνή πως θα ήτανε προτιμότερο να μην πέσει ποτέ ό βενιζελισμός, αν ήτανε, πέφτοντας αυτός, να γυρίσουμε πίσω στην καθαρεύουσα. Και σιγά - σιγά ξεκαθάριζε η σκέψη πως τά νεώτερα στοιχεία στην αντιπολίτευση έπρεπε να συνεργαστούνε δυνατά για να τραβήξουν μπροστά, επιβάλλοντας τη θέλησή τους για μιá προοδευτική δράση σε όλα τά επίπεδα της κοινωνικής ζωής, χωρίς ξενοσυούς μα και χωρίς την παραμικρή διποδοχώρηση άπ' τις κερδισμένες αξίες του πολιτικισμού και μήν άφηνώντας την ά ν τ ι δ ρ α σ η να έπικρατήσει στις τάξεις μας. Γ' αυτό και στο πρώτο μανιφέστο της εταιρίας, τονίζοντας την ανάγκη της διπλής εργασίας, επιστημονικής, για τη μελέτη των συνθηκών, (παρελθόν και παρόν), και πολιτικής (στη γενικότερη έννοια), για τη δουλειά του μέλλοντος, δίδαμε για σκοπό της μελλοντικής εργασίας τη δημιουργία γνήσιου νεοελληνικού πολιτισμού, χωρίς μίμηση άλλων ένθων, αλλά σύμφωνα με τις ιστορικές και φιλετικές παράδοσες και με τη σημερινή προοδευτική τάση, που βασίζεται στην καθημερινή μεγαλύτερη έπιρροή του λαού, στη ρύθμιση των κρατικών πραγμάτων. Έδώ φαίνεται πως ό ώριμασμένος πολιτικός με ξεκαθαρισμένες ιδέες, ό πολιτικός, που χάρη στη δράση του και στη θέση μέσα στον αντιπολιτευτικών άγώνα σήμερα, ήτανε προωρισμένος να παίξει κύριο ρόλο στην

πολιτική μας ζωή, γιατί θ' αποτελούσε τὸν πυρήνα τοῦ νεοτερικτικοῦ κύκλου, ὅπου θὰ μπορούσαν ν' ἀναπτυχτοῦν ἰδέες, ξένης, εἰν' ἀλήθεια, πρὸς πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἀναγκαστικούς συνεργάτες μας. Γιατὶ αὐτὸ κ' ἐκεῖνος, ὅπως καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς νέους, αἰστανότανε βαρειά; Πῶς οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ βρισκότανε σὲ ψυχικὴ καὶ ἰδεολογικὴ συγγένεια μαζί μας, ἦτανε φανατισμένοι σὸ βενιζελισμό, καὶ αὐτὸ ἐμπόδιζε κάθε συνεργασία μας μαζί τους, ἀφοῦ ὁ βενιζελισμὸς ἐσήμαινε καὶ σημαίνει προσωπολατρεία, ξενολατρεία καὶ καταπίεση τῆς ἐλεύθερης σκέψης, ἀφοῦ ἐσήμαινε καὶ σημαίνει προσπάθεια νὰ ἐπιζωήσῃ μετὰ περιφρόνηση τῆς δημοκρατικῆς ἀρχῆς, πῶς ἕνας ἐλεύθερος λαὸς μόνο μ' ἐλεύθερες ἐπιλογὴς ἐκδηλώνει τὴ θέλησή του γιὰ τὸν τρόπο ποὺ θέλει νὰ κυβερνηθεῖ. Πῶς ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ καταδίκασε ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1909, ποὺ μᾶς εἶχε ὀλους τοὺς νέους ψυχικὰ σὸ στρατόπεδό της, ἀποτέλεσαν τότε τὴν ἀντιπολίτευση τοῦ Βενιζέλου καὶ φυσικὰ σήμερον βρέθηκαν σὸ ἀντιπολιτευτικὸ στρατόπεδο, ὅπου εἶναι ἀναγκαστικά. Γι' αὐτὸ, ἀποκρούοντας τὴν ἔνωση μετὰ τὸ βενιζελισμό, σὰ σύστημα ἀνελεύθερο καὶ σύστημα ποὺ στήν πολιτικὴ του καὶ στὴ νομοθεσίᾳ του ἐφάρμοσε τὴν ἀντιγραφὴ καὶ τὴ μίμηση, μετὰ λέξη τὸν ξενισμό, καὶ σὰν προσκόλληση προσωπολατρικὴ κάτου ἀπὸ μιὰ καταδλιπτικὴ μονάδα, καὶ μὴν μπορώντας νὰ συνεργαστοῦμε μετὰ τὰ προοδευτικὰ του στοιχεῖα, ἀφοῦ ἐκεῖνα δὲν ξεχώριζαν ἀπὸ τὸ σύστημα, τόσο ἀνάξιο γι' αὐτὰ, ἔπρεπε νὰ προσπαθῶμε πῶς ἡ ἀντιπολίτευση νὰ πάρει μιὰ ἑλληνικὴ, καὶ νεοτερικτικὴ κατεύθυνση σὸ ὅλα τὰ προβλήματα, πολιτικὰ καὶ κοινωνικά, καὶ αὐτὸ θὰ ἦταν ἰσῶς εὐκολώτερο ἐδῶ ὅπου ἔλειπε ἡ καταδλιπτικὴ μονάδα καὶ ὅπου τ' ἀντιδραστικὰ στοιχεῖα δὲ θὰ εἶχαν τὸ ἠθικὸ κύρος γιὰ ν' ἀντισταθοῦν στὴν πρόοδο. Μὰ τὴ στιγμὴ ποὺ δὲ θὰ ἦτανε δυνατὸ νὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ αἰσιόδοξες αὐτὲς ἐπιπιδες καὶ ἡ σημερινὴ ἀντιπολίτευση, παίρνοντας στὰ χέρια της τὴν κυβέρνηση, θὰ κινιότανε τυχὸν σὲ ἀντιδραστικὴ ἰδεολογία, τότε πάλι ξεκαθάριζε πῶς Ἐκεῖνος, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι ποὺ ἔβλεπαν ἔτσι τὰ πράγματα, θὰ ἦτανε ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ θ' ἀντιπολιτευότανε τοὺς σημερινούς συνεργάτες Του. Καὶ μιὰ τέτοιὴ κίνηση θὰ ἦτανε εὐκολώτερη σὰν ἕνας ἀγῶνας πρὸς τὴ σημερινὴ ἀντιπολίτευση παρὰ σὰν ἕνας ἀγῶνας μετὰ τὸ βενιζελισμό καὶ γι' αὐτὸ μὲ ὅλες τῆς ἐπιπιδες καὶ μὲ ὅλους τοὺς δισταγμούς τὸ πρῶτο ἦτανε νὰ πολεμηθεῖ ὁ βενιζελισμὸς καὶ τὸ δεύτερο ἡ ἀντίδραση μέσα στὸν ἀντιβενιζελισμό, ἂν τυχὸν δὲν κατορθωνε νὰ παραμερισταῖ μετὰ τὴν ἠθικὴ ἐπικροῆ τῶν προοδευτικῶν στοιχείων τῆς ἀντιπολίτευσης. Αὐτὲς ἦτανε οἱ ὁμιλίες μας τῆς τελευταίας βδομάδας καὶ ἀκόμη δυὸ μέρες πρὶν ἀπὸ τὸν ἀγριο φόνο του.

Νὰ γιατί ὁ φόνος τοῦ Ἰδα, καθὼς μάλιστα ἔγινε, ἀπὸ στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς πατρίδας, ποὺ τῆς εἶγε ἀπιστοῦσαι ὅλη του τὴ σκέψη καὶ τὴ δράση ἦτανε ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα δυστυχήματα γιὰ τὴν πολιτικὴν καὶ κίνησιν. Καὶ τὸ τέλος αὐτὸ τὸ κάνει πῶς τραγικὸ ἢ σένη πῶς Αὐτὸν ἀκριβῶς βοήθησε νὰ χτυπήσει τὸ πολιτικὸ μίσος, ἔναν ἀπὸ τοὺς ἀγνότους καὶ ποσοδευτικώτερος ἀντιπολιτευόμενους. Στὸ πρόσωπὸ Του γάθησε ὁ φανατικὸς δημοτικιστῆς, ὁ ἰδεολόγος ἐθνικιστῆς καὶ ὁ προοδευτικὸς πολιτικὸς ποὺ μετὰ τὴν

ἀγνοῖ Του χαρακτηῖρα καὶ τὴν ἐπιμονὴ Του στὶς ἰδέες Του θὰ βοηθοῦσε στοὺς καινούργιους δρόμους ποὺ μᾶς ἀνοίγει ἡ μεταπολεμικὴ περίοδος.

Κάθε Ἕλληνας θὰ γονατίσει μπροστὰ στὸν τάφο Του καὶ μετὰ ὅλη του τὴν ψυχὴ θὰ κλάψει τὸ ἄδικον καὶ ἀγριο τέλος Του. Κάθε Ἕλληνας θὰ ζητήσει νὰ ἐξαγγιστεῖ ριζικὰ τὸ ἔγκλημα ποὺ ἔγινε ἀπὸ ἑλληνικὲς σφαῖρες ἐπάνω σὲ Κεῖνον ποὺ ἔβαλε τὴ Ζωὴ Του στὴν ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

A. ΤΡΑΝΟΣ

ΣΤΟ ΑΔΙΚΟΣΚΟΤΩΜΕΝΟ ΠΑΛΗΚΑΡΙ

Τοῦ λαοῦ τοῦ ὀργισμένου ἡ στραβομάρα
Σούγινε μοῖρα, σ' ἔστειλε σὲ ἀστέρια.—
Κρυφὴ Σου, εἰπάδα ὁ νιός, κρυφὴ λαχάρα,
Κρύψε, Ἀθίνα, τὸ πρόσωπο στὰ χέρια!

Ντροπὴ καὶ πόνος! νὰ, περνᾷ τὸ ἔσδι.
Σταβρός, παπὰς, κιβουρὶ κ' ὁ ἀσπρομᾶλλης

Ὁ γέρος πάει σκιφτός κ' ἀνοίγει πόδι.
Καὶ λάμπει ἀπ' τῆς ζωῆς τὸ φῶς τῆς ἄλλης.

Ω ΔΙΑΛΕΧΤΕ ΚΙ' ΕΥΓΕΝΙΚΕ

Ἔω διαλεχτε καὶ εὐγενικὲ καὶ ἀδικοςκοτωμένε!
μέσ' στὶς κερδιές μας μὲ ἀσθενία χρυσὰ φηφὰ γεαμμένε,
ὅπως καθάριος ἔζησες, μετὰ φρόνημα, γενναῖος,
πάντα στὰ μέτρα μας μπροστὰ καὶ ζωντανός καὶ νιός.

Χλωμὲ ἠσικερὲ μας πλάσανε, οὐκράμ τελεκημένε,
σὸν τίς ψυχὲς καὶ οἱ ζοτικιές καὶ τὰ ποιάι σὲ κλάινε.
Σὲ κλάει ἡ Μακεδονία σου γῆ πατρικὴ γεννητῆρα
καὶ ὅπου ἡ φωνὴ σου ἀκούστηκε τοῦ λυτρωμοῦ μνητῆρα.
Στὸ μνημῆ σου ὄλων τῶν ἀνδρῶν σκουραῖω τὴ χλωράδα
ὄλων καὶ κίμων καὶ βουνῶν ποὺ κινουὺν τὴν Ἑλλάδα.

ΛΙΑ ΠΑΤΡ. ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ

Τὸ τηλεγράφημα ποῦστειλε ὁ κ. Βενιζέλος στὴν οἰκογένειαν τοῦ Δραγοῦμη ἀπὸ τὸ Παρίσι, ἀξίζει νὰ πάρει μιὰ θέση σὲ τοῦτο τὸ ἐπιμνημόσυνο φύλλο. Τὸ τηλεγράφημα εἶναι αὐτὸ:

«Μανθάνω μετὰ τῆς πλεόν ὀδυνηρᾶς συγκινήσεως τὸ δυστύχημα, τὸ ὁποῖον σὰς πλήττει, καὶ σὰς παρακαλῶ, καθὼς καὶ τὴν οἰκογένειάν σας, νὰ δεχθῆτε τὴν ἔκφρασιν τῆς βαθείας μου συμπαθείας.

Ἀπὸ δύναιμι νὰ λησιμονήσω τὰς ὑπερόχους ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας ὁ νιός σας προσέφερεν ἀπὸ τῆς νεότητός του πρὸς τὴν Πατρίδα. Ἐτραφον ἀνέκαθεν τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι θὰ ἠδύνατο νὰ παρασχη καὶ πλεόν ἐπιφανεῖς εἰσέτι ὑπηρεσίας.

Ἐὐφροδῆς θάνατός του μετὰ θυδίζει εἰς ἅπαν.

ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ